

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Гуцол Людмила Миколаївна

УДК.378.147.091.33–027.22:316.454.52(043.3)

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Вінниця – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Хамська Неліна Болеславівна,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
доцент кафедри педагогіки і професійної освіти,
м. Вінниця;

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Чайка Володимир Мирославович,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
декан факультету педагогіки та психології,
м. Тернопіль;

кандидат педагогічних наук, доцент
Власенко Ольга Миколаївна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, доцент кафедри педагогіки,
м. Житомир.

Захист відбудеться «19» лютого 2019 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корпус №2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32 та на сайті університету [http // www.vspu.edu.ua](http://www.vspu.edu.ua)

Автореферат розіслано «19» січня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Орієнтація українського суспільства на поглиблення гуманізації, демократизації, підвищення значущості громадянської культури і морального оздоровлення підсилює вимоги до різних соціальних інституцій, зокрема освітніх, у створенні умов для самореалізації особистості в інформаційному, глобалізованому світовому просторі.

У сучасних умовах зростає соціальний запит на людину з креативним мисленням, здатну до швидкої адаптації в умовах стрімкого розвитку технічного прогресу, гнучкості в розв'язанні життєвих проблем, продукуванні ідей інноваційної спрямованості, переорієнтації власного мислення на усвідомлення нових вимог у життєвому самовизначенні.

Самореалізація – одна зі значущих соціально активних потреб людини, яка прагне сповна використати свої таланти, здібності, особистісний потенціал і, таким чином, усвідомити сенс життя, пізнати сутність власного «Я». Завдяки процесу самореалізації особистість навчається обирати мету, проектувати способи її досягнення, що може визначити її життєвий шлях. Самореалізація сприяє її духовному зростанню, забезпечує розвиток таких якостей, як працелюбність, наполегливість, рішучість, відповідальність, креативність тощо. Розв'язання проблеми самореалізації особистості сповна забезпечить її успішність, мобільність, динамічність, здатність до сприйняття інновацій, що є показником її соціальної зрілості.

Задовольняючи потребу самореалізації через різноманітні види діяльності, особистість переслідує власні життєві цілі, знаходить своє місце в системі суспільних зв'язків та відносин і стає тим, ким вона може і повинна стати відповідно до своїх можливостей. Сформованість потреби в самореалізації студентської молоді забезпечить успіх не лише в особистому житті, а й професійній діяльності, що й визначить сенс її буття.

Психолого-педагогічні дослідження доводять, що студентський вік є сензитивним періодом для самореалізації особистості в дозвілєвій діяльності. Це обумовлюється їхніми віковими особливостями: інтенсивним розвитком самосвідомості, світогляду, зіставленням себе з ідеалом, прагненням до самоствердження, незалежності, оригінальності, інтенсивними пошуками особистого покликання, переходом від романтичних уявлень про життя до реальної дійсності. Студенти прагнуть до професійного самовизначення, працевлаштування, створення сім'ї тощо.

Особливості цього вікового періоду визначаються нинішніми соціальними умовами, в яких відбувається переоцінка цінностей, творення нового соціального досвіду, що зумовлює суперечливі тенденції в самосвідомості та поведінці студента. І, як стверджує Л. Орбан-Лембрик, у студентському середовищі це засвідчують різноманітні моделі самореалізації. Для багатьох студентів основними цінностями є «знайти себе в житті», «бути людиною», досягти матеріального достатку тощо.

Самореалізація особистості може ефективно здійснюватись у дозвілєвій діяльності, оскільки в ній є умови для найбільш повної реалізації потенційних можливостей молодої людини. Адже цей вид діяльності будується на засадах

добровільності, свободи вибору, нерегламентованості, демократичності, творчості та можливості об'єднувати різні види освітньої, соціальної активності студентів, що і є передумовою здійснення самореалізації. У дозвілєвій діяльності наявні всі можливості для здійснення власного вільного вибору, що є важливим для еволюції особистості, постійного руху вперед. Водночас дозвілля містить широкий арсенал засобів, котрі забезпечують цей процес.

Варто зазначити, що в умовах невизначеності, нестабільності суспільства формується такий вимір особистості, як споживацтво на основі рекламних атитюдів. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій провокує в молоді такі негативні прояви, як втрата почуття часу, внаслідок чого стирається грань між віртуальним і реальним світом, утрачається індивідуальність, неповторність, а отже, – сенс життя, спостерігається набуття середньостатистичних характеристик особистості. Саме тому визначення шляхів самореалізації особистості набуває особливої актуальності.

Методологічні підходи до вивчення феномена самореалізації сформулювали такі науковці, як Г. Балл, І. Зязюн, В. Кремень, В. Татенко. Сутність феномену самореалізації особистості висвітлюють вітчизняні вчені: С. Максименко (самореалізація як властивість), Г. Балл (самореалізація як процес), В. Рибалка (самореалізація як самовираження), І. Зязюн (самореалізація як системне утворення), В. Чайка, В. Фрицюк (самореалізація як саморозвиток).

Проблематика самореалізації особистості знайшла відображення в дослідженнях психологів (Л. Виготський, С. Максименко, В. Рибалка, Т. Титаренко та ін.). Предметом аналізу в дослідженні стали положення про механізми саморегуляції (І. Глассер, Д. Леонтьєв, А. Маслоу, С. Паттерсон, К. Роджерс, Е. Фромм); єдність зовнішніх впливів і внутрішньої позиції особистості, її рефлексії (М. Бахтін, В. Біблер, Б. Ельконін, С. Рубінштейн); взаємозв'язок соціального, індивідуального і культурного в житті конкретної людини (І. Мартинюк, В. Муляр, Л. Сохань, В. Харченко); співвідношення реального та ідеального «Я» (Р. Бернс, Л. Божович, О. Кравцова); фактори самовизначення (О. Арсеньєв, І. Бех, О. Гурова, Н. Слободяник, В. Слюсар, В. Франкл).

Проблемі самореалізації особистості значну увагу приділяють зарубіжні вчені, зокрема А. Адлер, К. Гольдштейн, Д. Келлі, Г. Олпорт, К. Юнг та ін. Педагогічний аспект самореалізації особистості досліджують: Н. Лосева (самореалізація викладача закладу вищої освіти); С. Гармаш (самореалізація старшокласників у позакласній виховній роботі); А. Ковальова (педагогічні умови самореалізації старшокласників в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти); А. Лісниченко (підготовка майбутнього вчителя до творчої самореалізації в професійній діяльності).

Попри різноплановість досліджень вітчизняних та зарубіжних учених з цієї проблематики, не розв'язані поки що завдання самореалізації студентської молоді в дозвілєвій діяльності в умовах закладу вищої освіти (ЗВО), що негативно відображається на її життєвому самовизначенні, подальшому професійному та особистісному становленні.

На основі аналізу теоретичних досліджень науковців, вивчення сучасного стану самореалізації студентської молоді в дозвілєвій діяльності закладу вищої освіти

визначено низку суперечностей:

- між потенційними можливостями дозвіллевої діяльності в самореалізації студентської молоді і реальним станом її використання в забезпеченні цього процесу;
- між традиційними формами і методами дозвіллевої діяльності та якісно іншим характером потреб, інтересів сучасної молоді;
- між потребою студентської молоді в самореалізації й недостатнім використанням можливостей сфери дозвілля.

Названі суперечності визначили проблему дослідження, що полягає в потребі вияву сукупності педагогічних умов самореалізації, що сприятимуть розвитку потенційних можливостей студентів ЗВО і підвищенню рівня їхньої самореалізації. Це зумовило вибір теми дослідження **«Педагогічні умови самореалізації студентів вищих навчальних закладів у процесі дозвіллевої діяльності»**.

У зв'язку із термінологічними змінами, що відбулися з прийняттям нової редакції Закону України «Про вищу освіту» (2017 р.), у подальшому в роботі термін «вищий навчальний заклад» замінено терміном «заклад вищої освіти», скориговано також інші дефініції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Теоретико-методичні засади формування загальнопедагогічної компетентності сучасного вчителя в контексті становлення європейського простору вищої освіти». (Державний реєстраційний номер 0115U002571). Тему дисертації затверджено вченою радою Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол №11 від 22 грудня 2008 року) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології України (протокол № 2 від 31.03.2009 року).

Мета дослідження полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов, що забезпечують самореалізацію студентської молоді в процесі дозвіллевої діяльності закладу вищої освіти.

Об'єкт дослідження – формування особистості студента в дозвіллевій діяльності закладів вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови самореалізації студентів у процесі дозвіллевої діяльності в закладах вищої освіти.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що самореалізація студентської молоді в процесі дозвіллевої діяльності буде успішною за таких педагогічних умов:

- створення дозвіллевого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента;
- застосування педагогічних прийомів, котрі б забезпечували взаємозв'язок навчальної та дозвіллевої діяльності;
- активізація діяльності органів студентського самоврядування;
- використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність феномена «самореалізація особистості», роль дозвілєвої діяльності в самореалізації студентської молоді закладів вищої освіти.
2. Визначити критерії, показники та рівні самореалізації студентів закладу вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності.
3. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов, які забезпечать самореалізацію студента закладу вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності.
4. Розробити модель упровадження педагогічних умов самореалізації студентської молоді закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; методичні рекомендації для викладачів і студентів закладів вищої освіти.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури, нормативних документів для з'ясування сутності поняття «самореалізація» як значущої потреби особистості; систематизація, узагальнення, порівняння, класифікація з метою обґрунтування теоретичних засад дослідження, педагогічних умов самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності, моделювання для створення моделі впровадження педагогічних умов самореалізації студентської молоді закладу вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності;

– *емпіричні*: спостереження, бесіда, інтерв'ю, анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності, метод експертних оцінок і самооцінок, вивчення та аналіз досвіду дозвілєвої діяльності закладу вищої освіти для визначення критеріїв, показників і рівнів самореалізації студентської молоді; педагогічний експеримент використаний з метою проведення науково об'єктивної і доказової перевірки ефективності гіпотези дослідження;

– *статистичні*: методи математичної статистики для оброблення та аналізу одержаних результатів, установлення їхньої достовірності.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Вінницького національного аграрного університету, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Усього в експерименті взяло участь 411 студентів, 18 викладачів ЗВО, 15 керівників різних студентських об'єднань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* теоретично обґрунтовано комплекс педагогічних умов самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності: створення дозвілєвого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента; застосування педагогічних прийомів, котрі б забезпечували взаємозв'язок навчальної і дозвілєвої діяльності; активізація діяльності органів студентського самоврядування; використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності; *з'ясовано* структурні компоненти самореалізації

особистості студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності; *розроблено* модель упровадження педагогічних умов самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; *удосконалено* критерії, показники (мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, діяльнісний, рефлексивний) та схарактеризовано рівні самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; *дістали* подальшого розвитку теоретичні засади про сутність самореалізації особистості в ракурсі гуманістичного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного, культурологічного підходів до виховання.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблено та впроваджено: методику діагностики самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; програми діяльності клубів, студій, гуртків, студентських об'єднань дозвілєвого центру, які відповідають інтересам, потребам, уподобанням молоді; методику самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності; розроблено низку презентацій різних форм самореалізації студентської молоді в дозвілєвій діяльності; методичні рекомендації «Самореалізація студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності».

Теоретичні засади й методика, апробовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в процесі виховної роботи в ЗВО.

Впровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено в освітній процес Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 269 від 25.02.2015 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка №1214-33/03 від 25.12.2014 р.), Вінницького національного аграрного університету (довідка №12-48-1410 від 15.05.2018 р.), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 17/15-3032 від 26.10.2016 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка №1214-33/03 від 30.05.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження висвітлено на наукових та науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема: *міжнародних* – «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами (Херсон, 2016), «Тенденції розвитку вищої освіти в Європейському Союзі: реалії та перспективи» (Хмельницький, 2017), «Тенденції та вектор розвитку науки в сучасному світі» (Дніпро, 2018); *всеукраїнських* – «Формування та розвиток майбутнього фахівця: соціально-педагогічний ракурс» (Євпаторія, 2010), «Шості педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку» (Хмельницький, 2011) «Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень» (Вінниця, 2015); «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації» (Дніпро, 2016); «Формування особистості майбутнього педагога: психолого-педагогічні аспекти» (Хмельницький, 2014); *міжвузівській* – науково-практичної конференції: «Професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку» (Хмельницький, 2011), а також науково-методичних семінарах, засіданнях кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кафедри педагогіки і професійної освіти

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Публікації. Основні результати дослідження викладені у 20 одноосібних публікаціях, з них – 9 статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених МОН України (з них 3 – в збірниках, включених до міжнародних наукометричних баз), 2 – у зарубіжних виданнях, 8 – у збірниках науково-практичних конференцій, 1 – у методичних рекомендаціях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, скорочень, списку використаних джерел (265 найменувань, з них 13 – іноземними мовами), додатків (28). Загальний обсяг дисертації становить 283 сторінки, із них основного тексту – 189 сторінок. Дисертація містить – 11 таблиць на 12 сторінках та 18 рисунків на 14 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено понятійний апарат дослідження; розкрито його наукову новизну та практичне значення, схарактеризовано методи дослідження, представлено форми його апробації.

У першому розділі – **«Теоретичні засади самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвіллевої діяльності»** – з'ясовано сутність феномена «самореалізація особистості»; висвітлено роль дозвіллевої діяльності в самореалізації студента; визначено критерії, показники та рівні вияву цієї властивості особистості.

У дослідженні відображено, яким чином здійснювалось накопичення уявлень та ідей про сутність і зміст цієї властивості; визначено декілька рівнів розгляду самореалізації особистості: на філософському рівні вивчають сутність і умови самореалізації людини як родової істоти в зв'язку з розвитком людства; погляди на людину як особливу, неповторну, специфічну в своїй індивідуальності, в усвідомленні сенсу її життя, самоцінності, пізнанні, визначенні шляхів і засобів досягнення життєвих цілей; на соціальному рівні розв'язують питання про шляхи та способи самореалізації особистості в суспільстві; на психологічному рівні самореалізацію розглядають як мотив (тенденція особистості), як процес (механізм самореалізації), як ситуацію (переживання цінностей існування), як результат (особистість, яка саморозвивається) (О. Гурова, Н. Слободяник); у педагогічному аспекті самореалізацію особистості вивчають як одну з ключових цілей освіти та її результату. Проблеми самореалізації особистості суголосні проблематиці формування її ціннісних орієнтацій, настанов.

Нами визначено, що самореалізація особистості – це процес досягнення практичних результатів діяльності за рахунок реалізації цілей, що забезпечуються відповідним виявом її унікальної і неповторної сутності, здібностей, нахилів, уподобань, цінностей, визначення напрямів і засобів особистісного зростання і, як результат, сходження до особистісної зрілості.

Обґрунтовано, що самореалізація особистості відбувається в процесі певного виду діяльності, де найбільш яскраво розкриваються здібності, талант, потенція і її можливості. Своєрідним засобом цього процесу є дозвіллева діяльність. Визначено, що дозвіллева діяльність – це цілеспрямована організація вільного часу та відпочинку молоді, котра пов'язана з реалізацією соціально-педагогічної, інформаційно-освітньої, творчо-розвивальної, рекреаційно-розважальної функцій. Дозвіллеву

діяльність ми розглядаємо як активну дію особистості, спрямовану на задоволення її духовних, соціальних потреб. Виявлено, що дозвілєва діяльність має особливості, котрі привертають молодь, а саме: добровільність, нерегламентованість, свобода вибору, доступність, різноманітність, спонтанність, невимушеність, природність (відповідність обраних видів дозвілля суб'єктивним властивостям особистості), зацікавленість (природний потяг до всього нового, незвичайного, захопливого), інтеграція різних видів діяльності, емоційна забарвленість, компенсаторність.

Доведено, що дозвілєва діяльність є важливим підґрунтям для формування фундаментальних людських потреб і стимулом для розвитку особистості. Вона надає можливість особистості здійснювати пошук нових орієнтирів шляхом вибору різних видів діяльності, розвивати таланти, здібності, уподобання, реалізувати інтереси, потреби, формувати такі якості, як ініціативність, активність, упевненість, витривалість, наполегливість, чесність, відкритість, позитивне сприйняття життя.

Установлено: цінність дозвілєвої діяльності в тому, що вона є оптимальним засобом у реалізації особистості найкращого, закладеного в ній. На основі вивчення концептуальних засад структури діяльності враховано її поетапну побудову: створення основи для орієнтування, засвоєння алгоритму дій; оволодіння будь-яким видом діяльності; самостійне засвоєння комплексу дій; оволодіння діяльністю на рівні майстерності.

Доведено, що процес самореалізації особистості – це система певних дій. Із застосуванням інтегративного підходу окреслено і схарактеризовано етапи самореалізації студента в дозвілєвій діяльності: самовизначення – вибір студентом того виду діяльності, який найбільше відповідає його запитам, потребам, інтересам; самовираження – виконання виду діяльності з метою вияву творчих здібностей; самоствердження – досягнення особистістю найвищого рівня розвитку духовних, інтелектуальних, фізичних сил, що забезпечують формування соціально орієнтованої, зрілої особистості.

На основі сутнісного аналізу поняття самореалізації особистості виокремлено його структурні компоненти: когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, емоційно-вольовий, рефлексивний. Їх ми визначили як критерії. На основі змістової характеристики самореалізації особистості до кожного критерію визначено показники.

Мотиваційний критерій визначають такі показники: спрямованість на самопізнання, самовизначення, самовираження в дозвілєвій діяльності; усвідомлення потреби реалізувати власні потенційні можливості; наявність інтересу та бажання актуалізувати та реалізувати здібності, нахили, уподобання в цьому виді діяльності; прагнення до формулювання та реалізації цілей, власного потенціалу особистості; наявність потреби в самореалізації особистості в дозвілєвій діяльності; прагнення до успіху шляхом самовизначення, самовираження, самоствердження в цьому виді діяльності; потреба в досягненні; сталий інтерес до самореалізації як засобу досягнення мети; спрямованість на орієнтацію в часі (тут і тепер); прагнення до самовиховання, самовдосконалення на основі реалізації особистісних можливостей у дозвілєвій діяльності. Змістові характеристики визначаються стійкістю, інтенсивністю, вираженістю.

Когнітивний критерій – оперування поняттям «самореалізація»; розуміння

сутності, особливостей процесу самореалізації в дозвілєвій діяльності; здатність до процесу самопізнання – самоспостереження, самоаналіз, самооцінювання, самопрогнозування; знання етапів та способів самореалізації з урахуванням специфіки дозвілєвої діяльності; обізнаність у власних можливостях та їхній реалізації; усвідомлення значущості дозвілєвої діяльності для самореалізації особистості; знання цілей, цінностей та пріоритетів для розвитку самореалізації. Змістові характеристики визначаються глибиною, міцністю, усвідомленістю.

Діяльнісний критерій – уміння визначати цілі, планувати діяльність для досягнення результату; уміння самоорганізовуватись у різних видах діяльності; здатність до самоствердження відповідно до здібностей, інтересів, уподобань; здатність досягати успіху; уміння критично оцінювати власні досягнення; наявність умінь самовдосконалення; готовність до виявлення самостійності, свободи вибору, вираження індивідуальності. Характеристика показників: міра виконаних дій, гнучкість, мобільність, стійкість, оперативність, якість, завершеність.

Емоційно-вольовий критерій – наполегливість у самореалізації; наявність позитивних емоційних станів (радість, натхнення, задоволення), почуття, що забезпечують успішний перебіг і результативність самореалізації; відчуття внутрішнього комфорту в самореалізації, рішучість, цілеспрямованість, самостійність; активне сприйняття життєвих позицій; уміння збалансовувати власні почуття, волю та інтелектуальні задатки; ступінь прийняття правильних рішень; уміння робити особистісний соціально значущий вибір. Характеристика показників: адекватність, стійкість.

Рефлексивний критерій – наявність адекватної самооцінки, самоконтролю; здатність до самовизначення, самовдосконалення, саморозвитку через свідому постановку цілей; здатність до аналізу й оцінювання власної діяльності, прагнення планувати подальші дії відповідно до одержаних результатів; уміння регулювати рівень власного розвитку та особистих досягнень. Показники: адекватність, мобільність, доцільність.

Розроблено діагностичний інструментарій для вивчення стану самореалізації студентів закладів вищої освіти в дозвілєвій діяльності: методики – «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва; «Ціннісні орієнтації» М. Рокича; «Мотивація успіху та страху невдачі» А. Реана; «Самоактуалізаційний тест» Е. Шострома; тест-опитувальник «Потреба в досягненні» Ю. Орлова; рівень тривожності Ч. Спілбергера (адаптована Ю. Ханіним); рівень розвитку емпатійної схильності (опитувальник І. Юсупова); визначення рівня рефлексивності А. Карпова; спостереження, бесіда, анкетування, методи «незавершених речень», експертних оцінок, самооцінювання.

На основі вивчення стану самореалізації студентів у процесі дозвілєвої діяльності виокремлено три рівні її вияву: репродуктивний, конструктивний, творчий.

У другому розділі – **«Педагогічні умови самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності»** – обґрунтовано доцільність їхнього впровадження, розроблено модель і розкрито шляхи реалізації.

Правомірно вважати, що створення дозвілєвого середовища на принципах індивідуалізації, свободи вибору, інтересу, добровільності, емоційності впливу, варіативності, інтеграції різних видів діяльності, суб'єкт-суб'єктних стосунків сприяє

самореалізації особистості, оскільки відповідає віковим потребам та можливостям студентської молоді.

Ми розглядаємо дозвілєве середовище як сукупність взаємопов'язаних елементів предметного оточення, насиченого творами мистецтва та сучасним дизайнерським оформленням (мистецтво ансамблю, інтер'єру; музейне, театральне, виставкове тощо), і процесу діяльності, в якому активно задіяна особистість.

У створеному дозвілєвому середовищі, що ґрунтується на визначених принципах, є можливість для прояву та розвитку здібностей, талантів, нахилів, уподобань студентів і їхньої реалізації в діяльності. Це відбувається шляхом участі студентів у різних культурно-просторових ситуаціях (гра актора з декораціями, глядачами; писання картин і їхня презентація у виставкових залах своїм прихильникам; виготовлення різного роду мистецьких продуктів, народних промислів, ремесел і участь в аукціонах з їхньої реалізації, зокрема, з благодійною метою), що сприяє самовираженню, самоствердженню, підвищенню особистісної значущості серед соціального оточення.

Духовне і практичне залучення студентської молоді до участі в різних програмах (концертної, виставкового залу, танцювальної, атракціону, ситуацій віртуальної реальності тощо), де реалізуються її потенційні можливості, викликає позитивні емоції, почуття радості, задоволення, успіху, що сприяє усвідомленню цінності власного «Я». Процес виявлення особистістю своєї сутності в умовах створеного дозвілєвого середовища підвищує самооцінку, формує впевненість, дає натхнення, створює комфортність, сприяє досягненню життєвого успіху і, таким чином, забезпечує процес самореалізації.

Упроваджуючи педагогічну умову – застосування педагогічних прийомів, котрі б забезпечували взаємозв'язок навчальної та дозвілєвої діяльності, – ми враховували, що для студента зазвичай освітня діяльність є основним видом активності. Ефективність цієї умови визначається єдністю принципів навчання і дозвілля, як-от: урахуванням вікових та індивідуальних особливостей студента, активності і творчої самостійності учасників освітнього процесу та їхньої відповідальності за результати діяльності, систематичності і послідовності та самостійної роботи студента, наочності.

Важливість педагогічної умови зумовлена тим, що взаємозв'язок видів діяльності допоможе студенту самоствердитися в колі однокласників за рахунок виявлення особистісних досягнень у дозвілєвій діяльності і демонстрації їх у навчальній. У процесі інтеграції цих видів діяльності повною мірою реалізуються ідеї особистісно зорієнтованого підходу до освітнього процесу, що передбачає визнання індивідуальності, самобутності, самоцінності особистості як індивіда, наділеного власним неповторним суб'єктивним досвідом.

Втілення цієї педагогічної умови забезпечено моделюванням освітнього процесу, в якому студент є суб'єктом діяльності, реалізує здібності, нахили як поет, письменник, композитор, оратор, спортсмен, організатор тощо; поєднанням змісту, методів навчання зі змістом і методами дозвілєвої діяльності; використанням емоційної забарвленості дозвілєвої діяльності в навчальній діяльності; інтеграцією змісту заняття й відповідного змісту дозвілєвої діяльності.

У процесі інтеграції навчальної і дозвілєвої діяльності ми використовували

педагогічні прийоми: залучення до цікавої діяльності, заохочення, виклик гуманних почуттів, демонстрацію досягнень студента тощо. Процес стимулюється створенням ситуацій успіху: «зняття страху перед діяльністю», «персональна надзвичайність», «посилення мотивації» тощо.

Під час таких занять кожному студенту імпонує інноваційність, мобільність, динамічність в обміні інформацією, сприйнятті, розумінні інших, що надає йому потужний поштовх до самовизначення, самовираження, самоствердження.

Упровадження цієї педагогічної умови підвищує статус особистості під час навчання, створює ситуацію успіху для студента, розвиває інтерес до навчальної дисципліни, стимулює самопізнання, самоорганізацію, самодіяльність, самотворення, самоствердження особистості в колективі і забезпечує її самореалізацію.

Активізація діяльності органів студентського самоврядування в дозвіллі з метою підвищення рівня самореалізації особистості забезпечувалася розв'язанням таких завдань: визначення напрямів дозвіллевої діяльності з урахуванням потреб, інтересів студентів; реалізація сутнісних сил студентів, їхніх потреб, здібностей та інтересів у різних сферах і формах дозвіллевої діяльності; розвиток творчої ініціативи студентів, їхньої відповідальності і громадянської позиції, самостійності і соціальної активності; підвищення рівня свідомості студентів та їхньої вимогливості до власних знань, умінь і здібностей; упровадження сучасних, інноваційних форм дозвіллевої діяльності та залучення якомога більшої кількості студентів до різних видів дозвілля.

Студентське самоврядування як осередок демократичних засад в закладах вищої освіти забезпечує практичне втілення концепту «свобода вибору» для всіх його учасників. Це дає можливість обрати ту форму дозвілля, що максимально задовольняє актуальні особистісні потреби.

Шляхами активізації органів студентського самоврядування в самореалізації студентської молоді є нові форми взаємодії, рівень спілкування та діяльності (на принципах наданої можливості, «спробуй тут і зараз», активної позиції, конструктивної взаємодії, спілкування для співпраці, крок назустріч, добровільна участь, зміна ролей, різноманітність діяльності, знайди свій інтерес), оновлені дозвіллеві та нові методи інформаційного суспільства.

Реалізація цієї педагогічної умови забезпечувалася новими формами співпраці, спілкування та взаємодії органів студентського самоврядування і дозвіллевого центру з метою виконання таких функцій: інформаційної (пропаганда роботи дозвіллевого центру з метою залучення більшої кількості студентів для їхнього самовизначення); творчої (збір оригінальних ідей щодо організації дозвілля з метою самореалізації особистості студента, встановлення взаємин у системі рольових, статусних, міжособистісних зв'язків); спонукальної (органи студентського самоврядування стимулюють до активності в дозвіллевій діяльності шляхом виконання певних дій); управлінської (вироблення плану дій, їхнє узгодження в організації дозвіллевої діяльності); реалізаційної (діяльність органів студентського самоврядування щодо залучення студентів до самореалізації).

Використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності в сучасних умовах набуває особливої актуальності. Мережа Інтернет – це не тільки джерело інформації, а й невід'ємний складник самореалізації особистості, оскільки вона забезпечує вичерпність, повноту, мобільність отримання

необхідної, цікавої інформації, допомагає у вивченні нових цікавих ідей, актуальних проблем, дає можливість розвинути здібності, потреби, інтереси, уподобання, здійснити мрії та життєві плани, досягаючи успіху.

Мережа Інтернет з різноманітними функціями є повсякденною реальністю та набуває особливого значення в житті студентської молоді. Вона надає доступ до інформаційних ресурсів, слугує не тільки середовищем спілкування, а, й створює новий віртуальний майданчик для дозвілєвої діяльності. Мережа надає можливість особистості спілкуватися з друзями, слідкувати за всіма подіями, що відбуваються у світі, розважатись, обирати вид дозвілєвої діяльності, що її задовольняє.

Реалізуючи цю педагогічну умову, створено сайт «Імперія дозвілля». Мета його забезпечити студентській молоді вільний доступ до потрібної та цікавої інформації, можливість обмінюватися враженнями, отримувати нові ідеї, брати участь у цікавих заходах, реалізовувати творчий потенціал, розширити аудиторію зацікавлених осіб, які працюють над аналогічними проблемами, обмінюватися досвідом, спілкуватися, ділитися фото-, аудіо-, відеоматеріалами.

Розроблено модель самореалізації студентів закладів вищої освіти, що є динамічною системою організації дозвілєвої діяльності, котра допомагає розкрити внутрішню будову цього процесу, підвищити його ефективність, змінити відповідно до вимог сучасного суспільства. Правомірність моделювання самореалізації студентів закладів вищої освіти обумовлена характеристикою дозвілєвої діяльності, прикінцевим результатом якої є підвищення рівня самореалізації молодих людей у дозвіллі (Рис. 1.)

У третьому розділі – **«Дослідно-експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов самореалізації студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності»** – представлено методику й результати експерименту.

Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Вінницького національного аграрного університету, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Житомирського державного університету імені Івана Франка з метою перевірки педагогічних умов, які забезпечуватимуть результативність самореалізації студента в дозвілєвій діяльності.

Завдання розв'язувалися на організаційно-констатувальному, формувальному та перетворювальному етапах експерименту протягом 2015–2018 рр. З метою проведення формувального етапу дослідно-експериментальної роботи ми сформували дві групи: експериментальну й контрольну. Під час формування груп враховувано тривалість діяльності студента в дозвілєвому центрі, котра мала становити більше, ніж півроку. До експериментальної групи ввійшли 123 особи, до контрольної – 119 осіб.

Нами розроблено методику самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності. Її ефективність забезпечили визначені та обґрунтовані педагогічні умови. Робота була спрямована на те, щоб допомогти студентській молоді розвинути та реалізувати її здібності, потреби, інтереси у різних видах дозвілєвої діяльності. Завдання методики: формування в студентів уявлень про самореалізацію як важливий чинник успіху людини в житті; формування потреб у самореалізації особистості; набуття вмінь і навичок самореалізації студента; формування здатності до самореалізації; розвиток емоційно-вольових якостей студентів для самореалізації; набуття досвіду

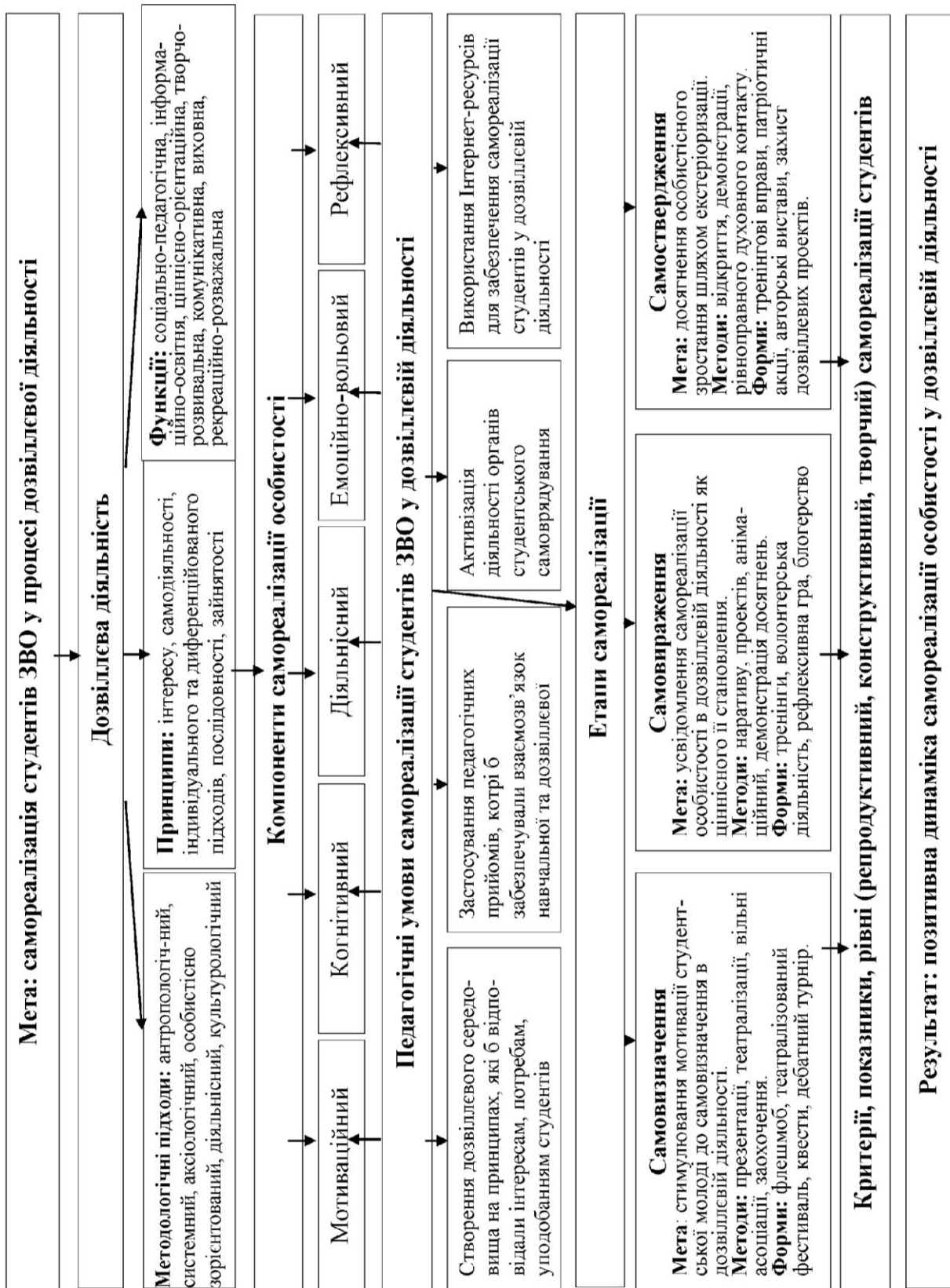

Рис. 1 Модель самореалізації студентів ЗВО у процесі дозвілєвої діяльності

самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності шляхом упровадження визначених педагогічних умов.

В експериментальному дослідженні визначено такі етапи самореалізації студента: самовизначення, самовираження, самоствердження.

Етап самовизначення характеризується ознайомленням студентів із видами дозвіллевої діяльності, інформуванням їх про цей вид діяльності, способи його організації. Основним завданням цього етапу було самовизначення студента в тому виді дозвіллевої діяльності, який зміг би забезпечити еволюцію особистісного зростання. На цьому етапі студент брав участь у виховних заходах як глядач, вивчав, спостерігав за різними видами дозвіллевої діяльності, що дало можливість визначити той напрям, у якому він може самореалізуватися. Актуальним було проведення презентацій осередків дозвіллевого центру, демонстрація успіху їхніх учасників. Представлено досягнення студентів, які брали участь у різноманітних об'єднаннях, клубах, гуртках, студіях тощо.

Методичними засадами самореалізації студента в освітньому процесі є моделювання інтегрованих занять з використанням інноваційних технологій у діяльності: розвитку творчої особистості, розвивального навчання, технології «Йсена-план», навчання для життя і через життя, «діалогу культур», синектики, вільних асоціацій, театралізації, ігрової діяльності тощо, у яких суб'єкт навчання виявляє творчі здібності як поет, літературознавець, майстер, актор, художник, композитор, співак тощо; використання театрального мистецтва, яке створює емоційний фон заняття; взаємодія видів дозвіллевої і навчальної діяльності під час занять; поєднання дозвіллевої і навчальної діяльності на основі синергетичного підходу в освітньому процесі.

Іншим етапом самореалізації студентів у дозвіллевій діяльності є самовираження особистості, що досягалось шляхом включення її у творчу діяльність: фотовиставки, хобі-групи за такими напрямками діяльності, як мистецькі, філателістичні, розважальні, любителів кіно, колекціонування; гуртки «Ансамбль сопілкарів», «Подільські музики», «Інформаційно-комунікаційні технології», «Екологічна студія», «Зелена планета», «Студія казки», «Професійна майстерня», «Психологічна лабораторія», «Ляльковий театр», що дають можливість студентам розвивати творчість, реалізовувати активність у значущих для них сферах життєдіяльності. Студенти, беручи участь у гуртках «Допоможи собі сам», «Гендер на тендер», «Народні ремесла», студії ландшафтного дизайну, садово-паркового мистецтва, «Витинанка», «Клуб дослідників спадщини В. О. Сухомлинського», відкривають для себе світ нових можливостей, ідей, задумів, цілей, здібностей, інтересів, уподобань, невикористаних резервів.

Наступний етап самореалізації передбачав самоствердження особистості шляхом досягнення рівня екстеріоризації (винесення назовні результатів дозвіллевої діяльності). Це здійснювалося шляхом участі студентів у міських, обласних, Всеукраїнських заходах, що дало можливість утвердитися й самореалізуватися. Цей процес є зворотнім, оскільки викликає в інших студентів бажання пізнавати себе, удосконалюватися.

Результати формувального етапу експерименту засвідчують, що в експериментальних групах високий рівень самореалізації студентів зріс порівняно з констатувальним етапом експерименту. Так, на кінець експерименту в

експериментальних групах на творчий рівень вийшли 22,6 %, студентів, у контрольній – 13,6 %. Відповідно, на конструктивний рівень – 59,4 % і 40,3 %. Перехід з репродуктивного рівня до конструктивного і творчого в експериментальній групі здійснювався інтенсивніше, ніж у контрольній (Рис.2).

Для розрахунків вірогідності різниці даних у різних групах ми використовували t-критерій Стюдента, який розраховували за стандартною функцією програми Excel. Щоб довести, що обрані групи не мають статистично значущих відмінностей на початку експерименту, ми скористалися методикою розрахунку непараметричного критерію згоди Пірсона χ^2 . Щоб установити не випадковість змін, які відбувались у досліджуваних групах після експерименту, ми скористалися параметричним критерієм Стюдента $Z_{ст}$.

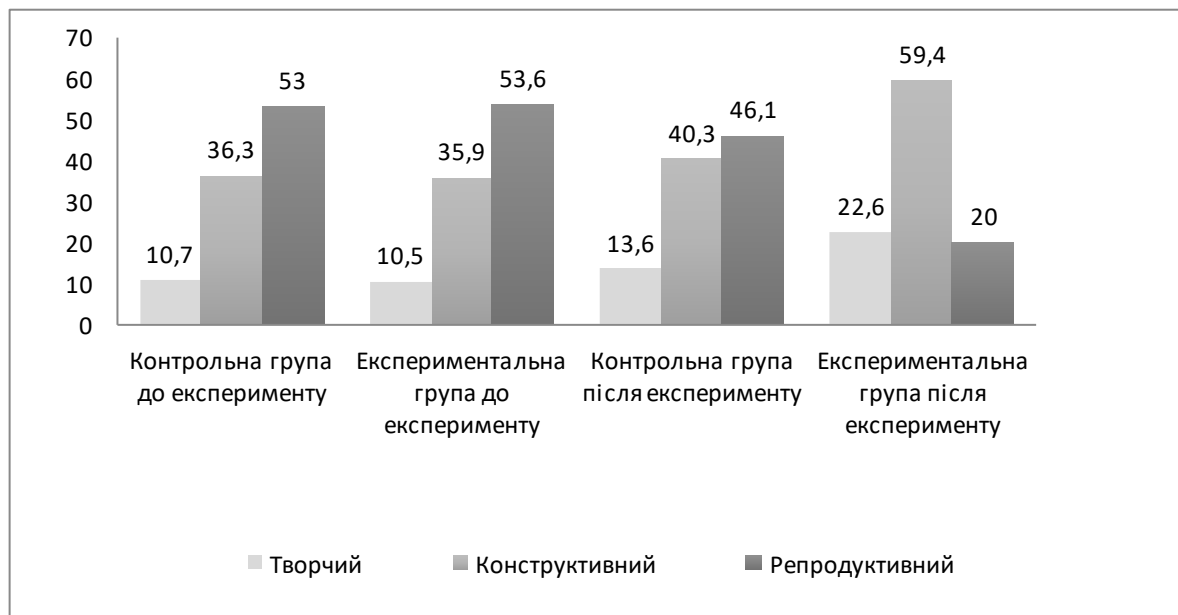

Рис. 2. Результати дослідно-експериментальної роботи перевірки ефективності педагогічних умов самореалізації студентів ЗВО у дозвілєвій діяльності

Одержані результати дають змогу констатувати, що поставлена мета досягнута, завдання дослідження розв'язані, гіпотеза підтверджена.

ВИСНОВКИ

1. У дисертації здійснено аналіз поглядів мислителів різних історичних періодів стосовно феномена самореалізації особистості, що дало можливість визначити сутнісні характеристики цього поняття впродовж історичного становлення. Філософський, соціологічний, психологічний аналіз феномена самореалізації особистості є методологічним підґрунтям розгляду цієї проблеми в педагогічній науці. З'ясовано, що в педагогіці самореалізація особистості розглядається в аспекті формування ціннісних орієнтацій особистості під впливом освіти. У дослідженні розроблено проблему взаємозв'язку цілей людини і суспільства, розв'язання якої забезпечує духовний розвиток, активність, творчість, критичне мислення, рефлексію, поступову інтеграцію особистісного та суспільного досвіду, його збагачення в спеціально організованому дозвілєвому середовищі в умовах закладу вищої освіти.

На основі структурного аналізу дозвілєвої діяльності визначено, що

самореалізація особистості забезпечується її цілями, завданнями, змістом, методами на основі врахування індивідуальних здібностей, інтересів, уподобань студентів. Доведено, що самореалізація особистості, з огляду на функціональний аналіз дозвілєвої діяльності, здійснюється в рекреаційному, комунікативному, соціальному, творчому, ціннісно-орієнтованому аспектах.

2. Визначено критерії, показники та рівні самореалізації студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності. У дослідженні обґрунтовано, що результативність самореалізації особистості в дозвілєвій діяльності забезпечує сформованість мотивів, знань, умінь, особистісних якостей, здатність до аналізу цього процесу, а тому її критеріями є мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційно-вольовий, рефлексивний. Ураховуючи змістові характеристики феномену самореалізації особистості, розроблено показники до кожного критерію. Використано діагностичний інструментарій для вивчення стану самореалізації студентської молоді в дозвілєвій діяльності на різних етапах експерименту: констатувальному, формуальному та підсумковому. Нами визначено такі рівні самореалізації студента в дозвілєвій діяльності: репродуктивний, конструктивний, творчий.

3. У процесі дослідження визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечили ефективність самореалізації студента в дозвілєвій діяльності: створення дозвілєвого середовища на принципах, які б відповідали інтересам, потребам, уподобанням студента; застосування педагогічних прийомів, котрі б забезпечували взаємозв'язок навчальної і дозвілєвої діяльності; активізація діяльності органів студентського самоврядування; використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності.

Реалізація цих умов ґрунтувалася на розробленій методиці самореалізації студентів у процесі дозвілєвої діяльності, яка уможливила відстеження процесу формування цього утворення в динаміці за такими етапами: самовизначення шляхом споживання, самовираження шляхом творчості, самоствердження в процесі екстеріоризації. Розроблена методика спрямована на розвиток мотиваційної, когнітивної, емоційно-вольової, діяльнісної, рефлексивної сфер особистості на основі активної участі студентів у різних видах дозвілєвої діяльності.

4. Розроблено модель самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності, що становить відкриту динамічну систему, де інтегруються методологічна, діагностична, процесуальна, технологічна основи. Їхня єдність і взаємозв'язок відображають мету та результат процесу самореалізації особистості студента в процесі дозвілєвої діяльності. Функціонування моделі спрямоване на становлення і розвиток суб'єкта освіти як самостійної індивідуальності, автора і творця власної долі, як особистості із багатьма значущими для суспільства й самої людини характеристиками.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчують, що в експериментальних групах після проведення формуального етапу експерименту творчий рівень самореалізації студентів зріс порівняно з констатувальним етапом на 12,1 %, відповідно, конструктивний рівень – на 23,5 %, репродуктивний – зменшився на 33,6 %. Результати формуального експерименту підтвердили правомірність

запропонованої методики самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності.

У той самий час виконане дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. До перспектив наступних досліджень відносимо розробку педагогічних технологій, що оптимізують процес самореалізації студентів закладів вищої освіти в дозвілєвій діяльності; визначення способів збереження особистісної ідентичності в процесі самореалізації в умовах інформаційного суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати дисертації.

Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Гуцол Л. М. Самореалізація як чинник становлення особистості студентської молоді вищого навчального закладу. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Теоретичний та науково-методичний часопис. Тематичний випуск*. Київ : 2011. дод. 2 до № 3, т. VI (31). С. 88–93.

2. Гуцол Л. М. Використання Інтернет-ресурсів для забезпечення самореалізації особистості в дозвілєвій діяльності. *Молодь і ринок* : щомісяч. наук.-пед. журн. Дрогобич, 2015. № 9(128). С. 158–163.

3. Гуцол Л. М. Інтеграція навчальної та дозвілєвої діяльності як продуктивний шлях самореалізації особистості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*: збір. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2016. Вип. 47(100). С. 70–77.

4. Гуцол Л. М. Методичні аспекти організації самореалізації студентів у дозвілєвій діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 154–158. (Індексується в міжнародній наукометричній базі «Index Copernicus International»).

5. Гуцол Л. М. Критерії, показники та рівні самореалізації студентів ВНЗ у процесі дозвілєвої діяльності. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. пр. Хмельницький: ХГПА, 2016. Вип. 20. С. 38–44. (Індексується в міжнародній наукометричній базі «Index Copernicus International»).

6. Гуцол Л. М. Дозвілєва діяльність як фактор становлення особистості студентської молоді вищого навчального закладу. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Сер.: Педагогіка та психологія Чернівці, ЧНУ, 2013. Вип. 643. С. 30–38.

7. Гуцол Л. М. Сучасні підходи до розуміння феномену самореалізації особистості. *Український психолого-педагогічний науковий збірник* : наук. жур. Львів : 2017. № 10. С. 60–64.

8. Гуцол Л. М. Значення студентського самоврядування у процесі самореалізації особистості. *Педагогічний дискурс*: зб. наук. праць Хмельницький: ХГПА, 2014. Вип. 17. С. 52–57.

9. Гуцол Л. М. Феномен «самореалізація» як предмет психолого-педагогічного дослідження. *International Sceintific Conference Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences: Conference Proceedings. (Kielce, December 28–29, 2016)*. Kielce: Holy Cross University. С. 213–216.

10. Гуцол Л. М. Шляхи організації дозвілєвої діяльності для самореалізації

особистості студента. *Virtus: Scientific / Journal / Editor–Chief M.A. Zhurba* (December № 19, 2017). С. 69–71.

11. Гуцол Л. М. Модель самореалізації студентської молоді в процесі дозвілєвої діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. В. 52. С. 280–285 (Індексується в міжнародній наукометричній базі «Index Copernicus International»).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Гуцол Л. М. Самореалізація особистості: сучасне наукове уявлення. *Тенденції розвитку вищої освіти в Європейському Союзі: реалії та перспективи* : матеріали Всеукр. круг. столу з між народ. учас. (Хмельницький, 23 листопада 2017 р.). Хмельницький: Науково-видавничий відділ, 2017. С. 80–86.

13. Гуцол Л. М. Студент як суб'єкт дозвілєвої діяльності. *Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. молод. учен. і студ. (Вінниця, 23-24 листопада 2015 року) Вінниця: ТОВ «Планер», 2015. Вип. 4 (7). С. 242–244.

14. Гуцол Л. М. Педагогічні умови самореалізації студентів ВНЗ у процесі дозвілєвої діяльності. *Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами*: матер. II Всеукр. (з міжнародною участю) науково-метод. конф. (Херсон, 18 листопада 2016 р.). Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» 2016. Ч. I. С. 107–111.

15. Гордилюк Л. М. Становлення та розвиток студента в процесі особистої самореалізації. *Формування та розвиток майбутнього фахівця: соціально-педагогічний ракурс* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. студ. та молод. учен. Євтапорія: РІО РВНЗ КГУ, 2010. С. 101–105.

16. Гуцол Л. М. Організація дозвілєвої діяльності як умова самореалізації студентської молоді. *Шості педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 31 березня 2011 р.). Хмельницький: ХГПА, 2011. С. 53–54.

17. Гуцол Л. М. Значення дозвілля у формуванні особистості студентської молоді. *Формування особистості майбутнього педагога : психолого-педагогічний аспект*: матеріали заоч. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 24 грудня 2014р.). Хмельницький: ХГПА, 2015. С. 20–24.

18. Гуцол Л. М. Принципи дозвілєвої діяльності. *Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації*: матеріали II Всеукр. наук. конф. (Дніпро, 28–29 жовтня 2016 р.). Дніпро: Роял Принт, 2016. Ч. I. С. 44–46.

19. Гуцол Л. М. Поняття «дозвілєве середовище» у сучасному науковому дискурсі. *Тенденції та вектор розвитку науки в сучасному світі: VI Міжнародна науково-практ. інтернет-конф.: тези доповідей*. (Дніпро, 30 квітня 2018 р.). Дніпро: НБК, 2018. Ч. 2. С. 59–63.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

20. Гуцол Л. М. Самореалізація студентської молоді у процесі дозвілєвої діяльності: метод. рек. для виклад. та студ. Хмельницький: ХГПА, 2017. 204 с.

АНОТАЦІЇ

Гуцол Л. М. Педагогічні умови самореалізації студентів вищих навчальних закладів у процесі дозвілєвої діяльності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2019.

У дисертації здійснено дефінітивний аналіз феномена «самореалізація студентів закладів вищої освіти»; визначено, що це процес досягнення особистістю практичних результатів діяльності за рахунок реалізації цілей, які забезпечуються відповідним рівнем її розвитку і в кінцевому результаті визначають сенс життя особистості.

На основі аналізу теоретичних засад та вивчення практичного досвіду самореалізації студентів закладів вищої освіти в дозвілєвій діяльності розроблено критерії, показники та рівні досліджуваного феномена.

У процесі дослідження визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечать підвищення ефективності процесу самореалізації студента в дозвілєвій діяльності.

Реалізація педагогічних умов базувалась на розробленій методиці самореалізації студентів у процесі дозвілєвої діяльності. Представлена методика дала змогу відстежити процес формування цього утворення в динаміці за такими етапами: самовизначення шляхом споживання; самовираження шляхом творчості; самоствердження в ході екстеріоризації. Розроблена модель самореалізації студентів закладів вищої освіти в процесі дозвілєвої діяльності дала можливість відтворити процес упровадження педагогічних умов самореалізації студентів закладів вищої освіти в дозвілєвій діяльності.

Ключові слова: самореалізація особистості, самовизначення, самовираження, самоствердження, дозвілєва діяльність, сучасні технології дозвілєвої діяльності.

Гуцол Л. М. Педагогические условия самореализации студентов высших учебных заведений в процессе досуговой деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук (доктора философии) по специальности 13.00.07 «Теория и методика воспитания». – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Винница, 2019.

В диссертации осуществлен дефинитивный анализ феномена «самореализация студентов заведений высшего образования»; определено, что это процесс достижения личностью практических результатов деятельности за счет реализации целей, которые обеспечиваются соответствующим уровнем ее развития и в конечном результате определяют смысл жизни личности.

На основе анализа теоретических основ и изучения практического опыта самореализации студентов учреждений высшего образования в досуговой деятельности разработаны критерии, показатели и уровни исследуемого феномена.

В процессе исследования определены и обоснованы педагогические условия, обеспечивающие повышение эффективности процесса самореализации студента в досуговой деятельности.

Реализация педагогических условий основана на разработанной методике самореализации студентов в процессе досуговой деятельности. Представленная

методика позволила отследить процесс формирования этого образования в динамике по следующим этапам: самоопределение путем потребления; самовыражение путем творчества; самоутверждение в ходе экстериоризации. Разработанная модель самореализации студентов высших учебных заведений в процессе досуговой деятельности позволила воспроизвести процесс внедрения педагогических условий самореализации студентов учреждений высшего образования в досуговой деятельности.

Ключевые слова: самореализация личности, самоопределение, самовыражение, самоутверждение, досуговая деятельность, современные технологии досуговой деятельности.

SUMMARY

Hutsol L. M. Pedagogical conditions of self-realization of students of higher educational institutions in the process of leisure activities - Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences (doctor of philosophy) in specialty 13.00.07 «Theory and methodology of education». – Vinnytsia Mykhailo Kotsiubinskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, 2019.

In the dissertation a definitive analysis of the self-realization phenomenon of students of higher educational institutions is conducted. It is determined, that this is the process of achieving practical results by the personality through the realization of goals, that are ensured by its corresponding level of development and ultimately determine the meaning of life of the individual.

The study proved, that the process of self-realization of the individual is a system of certain actions. Applying the integrative approach, the stages of self-realization of a student in leisure activities are outlined and characterized: self-determination is the student's choice of the kind of activity that best suits his needs and interests; self-expression – achieving success in one or another type of activity.

On the basis of the theoretical principles analysis and the study of practical experience of the students' of higher educational institutions self-realization in leisure activities, criteria, indicators and levels of the studied phenomenon have been developed.

The motivational criterion is determined by the following indicators: the orientation towards self-identification of self-determination, self-expression in leisure activities; awareness of the need to realize their own potential; presence of interest and desire to actualize and realize abilities, inclinations, preferences in this type of activity; desire to formulate and realize the goals of their own potential of the individual; availability of personality's self-realization in leisure activity; striving for success by self-determination, self-expression, self-affirmation in this type of activity; need for achievement; constant interest in self-realization as a means of achieving the goal; orientation in time (here and now); desire for self-education and self-perfection on the basis of the personality's opportunities in leisure activities realization. The content characteristics are determined by stability, intensity, severity.

The cognitive criterion presupposes understanding of essence, features of the process of self-realization in leisure activity, ability to process self-knowledge - self-observation, self-analysis, self-evaluation, self-prediction; knowledge of ways of self-realization taking into account the specifics of leisure activities, awareness of their own individual abilities and their implementation, awareness of the significance of leisure activities for self-realization of

an individual, ability to define goals, knowledge of stages of self-realization, knowledge about the choice of goals, values and priorities for the development of self-realization, ownership and operation of the concept of «self-realization». The content characteristics are determined by depth, strength and awareness.

The activity criterion is the ability to determine goals, plan activities in order to achieve the result; ability to self-organize in various types of activities (recreational, communicative, social, creative, value-oriented, educational); ability to self-realization in leisure activities in accordance with abilities, interests of preference; ability to succeed; ability to critically evaluate their own achievements; availability of self-improvement skills; ability to identify autonomy, freedom of choice, manifestation of individuality. The characteristics of the indicators are the following: measure of performed actions, flexibility, mobility, stability, efficiency, quality, completeness.

Emotional-willed criterion – persistence in self-realization; presence of positive emotional states (joy, inspiration, pleasure), feelings that ensure the successful course and effectiveness of self-realization; feeling of inner comfort in self-realization, determination, purposefulness, independence; active perception of life positions; ability to balance your own feelings, will and intellectual aspirations; degree of making the right decisions; ability to make a personal, socially meaningful choice. The characteristics of the indicators are the following: adequacy, stability.

Reflexive criterion - presence of adequate self-esteem, self-control; ability to self-determination, self-improvement, self-development through conscious setting of goals; ability to analyze and evaluate your own activities, desire to plan further actions in accordance with the obtained results; ability to regulate your own development and personal achievements. The characteristics of the indicators are the following: adequacy, mobility, expediency.

Diagnostic tools for studying the state of self-realization of students of higher educational institutions in leisure activities have been developed. On the basis of studying the state of students' readiness for self-realization in the process of leisure activities, three levels of self-realization in the process of leisure activities (reproductive, constructive, creative) have been singled out.

The practical significance of the results of the research is that the method of self-realization of students of higher educational institutions in the process of leisure activities is developed and implemented; the method of diagnostics of self-sufficiency of students of higher educational institutions in the process of leisure activities; methodical recommendations «Self-education of student youth in percents or leisure activities».

Key words: self-realization of the person, self-determination, self-expression, self-affirmation, leisure activity, modern technologies of leisure activity.

Підписано до друку 18.01.2019 року.
Прийнято до друку 18.01.2019 року.
Формат 60/84 $\frac{1}{4}$. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Тираж 100 прим. Замовлення № 2048/19
Віддруковано ТОВ «ДРУК», 21027,
м. Вінниця, вул. 600-річчя, 25

